

Ehdotus transformatiivisesta näkemisestä

Jaana Okulov & Teppo Vesikukka, 2025

Ihmisyttä määrittävä piirre on pakottava tarve ymmärtää koettu nopeasti ja jäsentää sen merkitys suhteessa olemassa olevaan tietoon, jotta voi välttää kaaoksen uhkan.¹

Ehkä kaaokseen kohdentumisessa on kuitenkin merkitystä, joka tunkee muutoksen mahdollisuutena läpi koko ajattelun.

Transformatiivisuutta voi ajatella ihmisen perusominaisuutena. Ominaisuus näkyy esimerkiksi siinä, kuinka käsittelemme aistista informaatiota: tarkkailun tapaa ja näkökulmaa pystytään vaihtamaan, jotta uudenlainen informaatio pääsee ohjaamaan toimintaa.² Transformatiivinen kokemus on prosessi, jossa itsestäänselvänä pidetyt merkitysperspektiivit – ennakkokäsitykset ja odotukset – haastetaan. Prosessi johtaa sosiologi Jack Mezirowin³ mukaan siihen, että näkökulmat muuttuvat avoimemmiksi, tarkemmiksi ja joustavammiksi, samalla kun kehittyä emotionaalinen valmius muutokselle.

Transformatiivisuus pakenee monilla aloilla teoretisointia, sillä esimerkiksi havaintopsykologiassa ja informaatiotieteissä ihminen määritellään kognitiiviselta prosessointikapasiteetiltaan usein rajalliseksi. Huomiosta, joka rajaa ilmiöstä saavutetun informaation laadun, käytetään näillä aloilla käsitteitä *suodatin*, *kohdevalo* ja *pullonkaula*. Termit korostavat, kuinka vain pieni osa todellisuudesta prosessoituu mielelle käsitettävään muotoon. Kun häiritsevät signaalit jätetään huomioimatta, tapahtuman vaihtelevuus ja havainnon epäjohtonmukaisuudet vähenevät, mutta samalla kärsivät myös sen paikkansapitävyys ja kokonaisuuden täydellinen kuvaaminen.^{4, 5, 6} Muodostuvaa tulkintaa ohjaa tällöin *ennakkokäsitys*, tai *kognitiivinen vinouma*⁷, josta voi tulla meille ensisijainen ”totuus”, kun taas toiset tulkinnat häviävät havainnon kentästä ilman, että niiden poissaoloa tiedostaa. Siksi ehdotamme, että transformatiivisen näkemisen ensimmäiseksi ohjeeksi tulisi asettaa:

1. Kiinnitä huomiosi niihin tulkintoihin ja näkökulmiin, jotka ovat kadonneet tämänhetkisen havaintosi piiristä.

Tämä tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että ajatus tiedon poissaolosta osana sen prosessointia muutetaan aktiiviseksi toiminnaksi. Filosofi Don Ihde⁸ kutsuu tällaista aktiivista havainnointitapaa multistabiiliksi havaitsemiseksi, mikä korostaa, että huomiota uudestaan fokuoimalla – katsomisen kohtaa, katsomisen tarkkuutta ja ajatusta katsomisen taustalla

¹ Mezirow, J. (2000). Learning to think like an adult. Core concepts of transformation theory. In J.Mezirow & Associates (Eds.), *Learning as transformation. Critical perspectives on a theory in progress*, (pp. 3– 33). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

² Okulov, J. (2024). *Quantifying Qualia – Aesthetic Machine Attention in Resisting the Objectifying Tendency of Thought*. [Doctoral Thesis, Aalto University]. Aalto University. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-1746-2>

³ Mezirow, J. (2009). An overview of transformative learning. In K. Illeris (Ed.), *Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists in Their Own Words* (pp. 90–105). Oxon, UK: Routledge.

⁴ Carrasco, M., Ling, S. & Read, S. (2004). Attention alters appearance. *Nature Neuroscience* 7, 308–313.

⁵ Carrasco, M. (2011). Visual attention: the past 25 years. *Vision Research* 5, No. 13, 1484–1525.

⁶ Carrasco, M. & Barbot, A. (2019). Spatial attention alters visual appearance. *Current Opinion in Psychology* 29, 56–64.

⁷ Ellis, G. (Ed.). (2018). *Cognitive Biases in Visualizations*. Springer International Publishing.

⁸ Ihde, D. (2012). *Experimental Phenomenology: Multistabilities*. New York: Suny Press.

vaihtamalla – voidaan synnyttää lukemattomia tulkintoja samasta kohteesta. Transformatiivinen näkeminen vaatii katseen liikuttamista havaitsemisen reuna-alueille, kohti katseen periferiaa, jolloin tilanteesta voidaan muodostaa helpommin uusia tulkintoja.⁹ Ehdotamme, että transformatiivisen näkemisen tulisi pyrkiä tiedon moninäkökulmaisuuuteen, joka on mahdollista, kun huomion annetaan liikkua vapaasti yhteen tulkintaan pysähtymättä.

Transformatiivisessa näkemisessä ei kuitenkaan ole kyse vain pelkästä tarkkuuteen viritetystä visuaalisesta operaatiosta, vaan moniaistisesta reflektiivisestä havainnosta, jossa on olennaisesti läsnä kehossa tuntuva haaste, rajatuntemus.¹⁰ Rajatuntemukset kertovat, että jokin meissä joutuu haastetuksi ja pyrkii pakenemaan huomiotaamme. Niiden reflektiivinen kuunteleminen mahdollistaa transformatiivisuuden ja siksi asetamme transformatiivisen näkemisen toiseksi ohjeeksi:

2. Herkisty huomaamaan sinua haastava tieto.

Esteettisen herkistymisen avulla on mahdollista virittyä kohti mieltä ja ruumista haastavia kohteita, sillä estetiikka vie huomion informaation nyansseihin ja hauraisiin sekä marginaaliin häviäviin yksityiskohtiin.¹¹ On laajasti tunnustettu, että esteettiset kokemukset ovat transformatiivisia¹², mutta transformatiivisen kokemuksen estetiikasta on kuitenkin vielä vähän empiiristä tietoa. Ehdotamme, että havainnon synnyttämään esteettiseen kokemukseen paneutumalla voidaan saavuttaa tietoa omasta virittyneestä tulkinnasta ja sitä suojelevista rajatuntemuksista, sekä varioida tapahtuman esteettistä luonnetta, jolloin saavutetun informaation on myös mahdollista vaihtua. Kolmas ohjeemme transformatiiviselle näkemiselle on:

3. Säilytä näkemäsi elävänä ja vivahteikkaana.

Kuten Ihde asian ilmaisee: ”Jokainen ilmiö näyttäytyy tietyllä tavalla, aina suhteessa tarkkaavaisuuteni tasoon ja laatuun,” ja siksi ”jokainen näkijä näkee sen, minkä hän jo uskoo olevan ’tuolla ulkona’”.¹³ Tämän vuoksi tunteet saatetaan esimerkiksi nähdä itsen ulkopuolella ja havaittuja kohteita voidaan kuvata ”uhkaaviksi” tai ”ihaniksi”¹⁴, myös esteettisesti. Affektiivisella huomiolla on adaptiivista potentiaalia, kun se muuttaa suoraan sen, mitä näemme.

Tunteiden tehtävänä on muovata käyttäytymistä niin, että ne mahdollistavat reagoimisen tapahtumiin tilanteeseen sopivalla tavalla.¹⁵ Tunteiden esteettinen vaikutus ei kuitenkaan ole aina myönteinen. Esimerkiksi raivon tunne kaventaa näkökenttää, siksi keskustelukumppani voidaan ajatella herkemmin objektina ja mahdollisuus onnistuneeseen dialogiin heikkenee.¹⁶ Puolestaan joku, joka koetaan meistä erillisenä ”toiseutena” voidaan etäännyttää ”meistä” myös

⁹ Thomas, L. E. & Lleras, A. (2009). Covert shifts of attention function as an implicit aid to insight. *Cognition* 111, No. 2, 168–174.

¹⁰ Mätkä, K., & Raami, A. (2022). Transformative learning to solve the impossible: Edge-emotions and intuition in expanding the limitations of our rational abilities. In *Transformative learning theory and praxis* (pp. 76-91). Routledge.

¹¹ Mersch, D. (2015). *Epistemologies of Aesthetics*. Zurich, Switzerland: Diaphanes.

¹² Pizzolante, M., Pelowski, M., Demmer, T. R., Bartolotta, S., Sarcinella, E. D., Gaggioli, A., & Chirico, A. (2024). Aesthetic experiences and their transformative power: a systematic review. *Frontiers in Psychology*, 15, 1328449.

¹³ Ihde, D. (2012). *Experimental Phenomenology: Multistabilities*. New York: SUNY Press.

¹⁴ Frijda, N. (2005). Emotion experience. *Cognition & Emotion*, 19(4), 473–497.

¹⁵ Schreuder, E., Van Erp, J., Toet, A., & Kallen, V. L. (2016). Emotional responses to multisensory environmental stimuli: A conceptual framework and literature review. *Sage Open*, 6(1), 2158244016630591.

¹⁶ Protevi, John. (2009). *Political affect: connecting the social and the somatic*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

havainnon tasolla kauemmaksi.¹⁷ Kysymme, voisiko yksilö tunnistaa transformaatiolle keskeiset reunatuntemukset ymmärtämällä, kuinka ne vaikuttavat esteettisesti havaintoon?

Ehdotuksemme transformatiivisesta näkemisestä on siten myös ehdotus uudesta tutkimusparadigmasta, jonka tavoitteena on tuottaa tietoa havainnon esteettisestä luonteesta ja siitä, kuinka havainnon muutokset purkavat sellaisia lukkiutuneita tulkintoja, joilla on yksilöä, tai yhteiskuntaa kuormittavia vaikutuksia. Se kytkeytyy ei-dikotomisiin tutkimusmenetelmiin ja todentuu epävarmuuden piirissä kysymyksenä: ”mitä luulemme tietävämme ja miten luulemme tietävämme sen”.¹⁸

Ei-dikotomiset tutkimusmenetelmät pyrkivät määrittelemään tutkimuksen kohteet joustavasti siten, etteivät ne edusta staattisia binäärejä tai dikotomisia tiloja. Esimerkiksi jatkuvia muuttujia ja vapaata ilmaisua voidaan ajatella reittinä ilmiön laaja-alaisen olemuksen ymmärtämiseen.^{19, 20,}
²¹ Ilmaisemalla nyansseja alkuperäisten tulkintojen reunamilla, voidaan vapauttaa vastakkain asettuneiden tulkintojen jännitteitä. Tämän kaltaista transformatiivista tietoa on mahdollista ajatella muuttuvana, laajana, assosiatiivisena maailman jäsentymänä. Tieto ei silloin ole käsitteiden binääreihin erottamista, vaan jatkuvaa eroamista, jossa huomio siirtyy seikkoihin, joilla ei ole vielä merkitystä, mutta jossa merkitykset etsivät toisiaan.

¹⁷ Schnall, S. (2011). Embodiment in affective space: Social influences on spatial perception. In *Spatial dimensions of social thought* (pp. 129–152). De Gruyter Mouton.

¹⁸ Morgensen, S. L. (2015). A Politics Not Yet Known: Imagining Relationality Within Solidarity. *American Quarterly*, 67(2), 309–315.

¹⁹ Kassis, W., Artz, S., Scambor, C., Scambor, E., & Moldenhauer, S. (2013). Finding the way out: A non-dichotomous understanding of violence and depression resilience of adolescents who are exposed to family violence. *Child abuse & neglect*, 37(2-3), 181-199.

²⁰ Wong, A. H. & Pittig, A. (2022). A Dimensional Measure of Safety Behavior: A Non-dichotomous Assessment of Costly Avoidance in Human Fear Conditioning. *Psychological Research*, 86(1), 312–330.)

²¹ Okulov, J. (2024). *Quantifying Qualia – Aesthetic Machine Attention in Resisting the Objectifying Tendency of Thought*. [Doctoral Thesis, Aalto University]. Aalto University. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-64-1746-2>